

Zeitschrift: Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha

Band: 25 (1951)

Artikel: Il latg

Autor: Soliva, Robert

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881373>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Siehe Rechtliche Hinweise.

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. Voir Informations légales.

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. See Legal notice.

Download PDF: 21.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il latg

da Robert Soliva, ing. agr., Rabius-Argentina

I.

Legin nus purs muntagnards ellas gasettas ch'il Cussegl federal hagi puspei inagada decidiu de tener il prezi de latg, lu scurlein nus il tgau, e la remarca buca beinvulenta, metscha sur nossas levzas: «Ins sustegn puspei ils purs della bassa». Nus vulein buca tractar memia zun la part politica, mo nus retenin tonaton en memoria il sequent.

1. La producziun de latg ei in dils principals roms dell'agricultura svizera.

2. Entras tener undreivlamein il prezi de latg retract' ei buca d'in fin gëst, mobein d'in duer nazional. Il prezi de latg ei numnadamein suittamess il pli fetg allas consequenzas d'ina variabla cogniunctura. Nus vulein buc' emblidar ils onns de crisa (1929-1938), nua ch'il latg ha schizun stuiu vegnir continghentaus, bein il pli rigurus mied ch'in stadi sa selubir per direger l'economia.

3. Ina gronda producziun de latg ella bassa ei il meglier sustegn per nus muntagnards. Pli u meins stattan la producziun de latg e la producziun de tiers de raz direct in encunter l'autra.

Leu ei la spina per nus muntagnards, che biars purs della bassa emblidan ch'ei fuss per els pli favoreivel de producir latg e garnezi. Ei fuss bein ina biala caussa denter las muntoñas e la bassa, sche nus muntagnards savessen cun privilegi trer biestga de raz e surdar quels alla bassa.

Era per nus ha la producziun de latg ina fetg gronda muntada, pli gronda che quei che nus s'imaginein. Nus menzionalein suandonts patratgs:

1. **Il latg sco vivonda:** Ellas biaras famiglias purilas consista il solver, e bein savens era la tscheina ord pulenta e latg. Ils adherents dils specialists de vitamins excloman plein sgarschur. «Aschia sto il pievel ir sutsura». Els pretandan ch'igl organismus human seigi cheutras seprovedius mo cun certas substanzias necessarias. Cun raschun menzioneschan els che la pulenta sco tala contegni egl essenzial mo «Kohlenhydrats»; grass, clar d'iev e vitamins enquerien ins adumbatten. Els emblidan denton, che nus gudin buca pulenta persula, mobein pulenta e latg ed els san buca ch'il latg ei la pli reha fontauna de vitamins, de sals minerals e de tuttas substanzias essenzialas per il nutriment d'igl organismus human. Mirei pia vus babs de haver bia e bien latg en vossas casadas e vus haveis frestgs e

ferms affons. Nus mirein era silla qualitat dil latg. Il latg ha numnada-mein ina fetg gronda surfatscha interna e sa aschia absorbar fetg e bein il schliet fried, bacterias e colurs. Las bacterias anflan cheu in milieu zun adattau per viver e semultipliceschan cun ina spertad nuncapeivla. Quei denton ha mo pli gronda muntada per l'elaboraziun dil latg en cert products (caschiel, pischada, latg condensau, puorla de latg etc.). Per nus eis ei sufficient de saver ch'ins sto mantener schubras e bialas las sadialas e brentas per tener si il latg en locals freids. Lu savein nus consumar el frestgs e buns.

2. Augmentaziun della producziun de latg per amegliurar la tratga de biestga. Il stadi e las societads de tratga sustegnan gia dapi entgins onns la controlla de latg. Quei ha segir ina gronda muntada. Nus tergein si biestga combinada, che dat latg, che tila crie ed ei vala era la peina de mazzar ella suenter haver tratg a nez ella plirs onns.

Ventireivlamein mirein nus oz buca mo sigl exterior d'in tier, nus sespruein de haver biestga bein formada ch'empermetta tonaton de dar bravamein latg. Nus savein bein tener fetg bein la biestga e cheutras augmentar la qualitat dil latg, mo igl export mira oz pli e pli sil quantum dil grass, dil latg e quel sa buca vegin influenzaus da num. La pusseivladad de dar latg cun bia grass ei fermada geneticamein vid certas lingias de tiers ord nossa razza brina, e vegin artada pli u meins; silmeins cun ina sigertad probabla. Ins duei perquei dar bein adatg cura ch'ins cumpra biestga de raz per la societad, il quantum grass dil latg dils perdavonts de quei tier (vacca u taur) sto vegin risguardaus compleinamein.

Quei in per puncts per mussar ch'era nus muntagnards dueigien far tut nies pusseivel per augmentar la producziun e la qualitat dil latg. Nus havein bunamein dapertut centralas de latg, lein era segidar leu tut quei ch'ei pusseivel. Ei para savens absurd de schar vegin ton latg sutsi la stad, ed aunc biars che han miseria de mo survegnir 1 lt. latg per di. Teni tonaton ina vacca a casa e schei ira quella cun pastur.

Ei vala segiramein era la peina per vus. Ins crescha en emprema lingia cun vuler segidar sesez.

* * *

Enzatgei sur dil midar fretg

II.

La tiara, per ordinari reha en substanzias mineralas, dat liber ses scazis al carstgaun tgunsch e maneivel, sche quel capescha de tractar ella endretg. Las differentas culturas che nus plantein ina suenter l'autra sin il medem frust, retilan mintgina substanzias spezialas, p. ex. il truffel e la salin — e fan il terren, sche nus sfurzein la medema cultura, u memia paupers en

certs minerals ni memia rehs en auters. Conts de quels praus entuppein
nus en nossa Surselva!

Pren mira, per part il resultat d'in manco de planisar e ponderar la lavour
gia d'in onn sin l'auter.

Nus savein buca trer a strada en quei pign artechel «il midar fretg» en
tut siu esser, igl ei sulettamein nossa fin e mira de tractar in per parts de
quell'expressiun teoretica. Nus capin sut «midar fretg» il modus de schar
suander las culturas sil medem frust sco igl ei tier nus moda d'in onn sin
l'auter. Certas circumstanrias, sco clima, bual etc. lubeschian a nus buca de
trer a nez 2 raccoltas per onn, sco ei paress a nus pusseivel considerond
l'altezia sur mar.

Nus distinguin fretgs cun ragischs profundas, che lavuran siadora la tiara
morta. Tals fretgs ein en emprema lingia ils truffels ed il treifegl.
Las ragischs perforan e luftegian il terratsch, caschunond aschia grondas
pusseivladads de viver allas differentas bacterias. Ei secapescha pia da se-
sez che nus encurin de prender si ina sequenta cultura en nies temps.

Dasperas dat ei fretgs che tschaffan pei mo ella surfatscha, cheu quintein
nus las differentas grannineas: il graun ed ils pastgs. Quels han per nus
pli gronda muntada, demai ch'els formeschan ina spessa teila sil frust e
segireschan a nus en cuort temps buns praus naturals.

L'alimentaziun de tals fretgs sebasescha sin la lavour precedenta dil truffel
p. ex., els tilan a nez sin moda zun interessanta ils minerals transportai in
tec alla gada pli ad ault, sco p. ex. il mineral bor. Dasperas dat ei cultu-
ras che drovan bia aua, sco ils suranumnai pastgs.

Ei fa savens tut in mal de veser a secotschnend las pradas, ferton ch'ils
èrs de treifegl verdegheschan malgrad la calira.

La resistenza encunter manco d'aua stat en contact direct cun la lunghe-
zia dellas ragischs. En onns normals denton havein nus plievia avunda, a-
schia che quei factor sto vegnir risguardaus pér en secunda lingia.

Pli impurtont para ei a nus de differenziar las culturas che pretendan gra-
scha animala e talas che prefereschan grascha artificiala. Ils truffels e la
cultura de fein ein engrazieivels per ina ferma engarschada, ferton ch'ils
èrs tillan buc a nez avunda il cultem animal. Ins engraschi pia ils èrs era
sch'ins ha grascha en abundanza.

Ina pintga purziun nitrogèn e cali ha anzi ina megliera influenza, sche ella
vegn dada il dretg mument.

Suenter quella pintga reflexiun savein nus patertgar vid in plan de midar
fretg. de. p. ex. 8 onns.

Nus recumandein tenor basegns:

1. truffels	ni	1. salin
2. salin		2. truffels
3. dumiec (cun semnar en)		3. seghel (cun semnar en)
4. prau (treifegl e pastg)		4. prau

5. prau (treifegl e pastg)	5. prau
6. prau (pastg e treifegl)	6. prau
7. prau "	7. prau
8. prau "	8. prau

Nus prendein adina salin avon che dumiec, demai che la salin ei fetg sensibla encunter malsognas contagiusas. Ella drova ina tiara cun forza. Perquei preferin nus ella suenter ils truffels, nua che nus havein engarschau bravamein.

Il dumiec tschenta grondas pretensiuns ell'alimentazion e smagriescha bravamein la tiara. Nus engarschein lu ils emprems onns de fein bravamein e dein gl'atun ina pulita dosa «Thomasmehl». Cheutras preferin nus il treifegl e sigerein gia ils emprems onns bunas raccoltas de fein.

Nus capin l'antipathia, che nos purs han encunter il praus semnai en.

Il sem de fein ei cars e nus savein buca garantir ch'ei gartegi.

Nus recumandein denton ina mischeida de 30% treifegl (15% Bastardklee e 15% Schottenklee) e 70% pastg (15% Fromenthal, 15% Timotte, 15% Fierringras, 15% Wiesenschwingel e 10% Goldhafer).

Era en nossas muntognas ston ils purs sendisar de setener vid in pèr reglas concernent il midar fretg. Igl ei evident che nus vegnin buc a riva de far subdita la natira a nos plans. Nus stuein mo sespruar d'influenzar ella e gudignar ella per nus.

— * —

Matq

Schi lunsch sco gl'egl camina
segeinan tgaus de flurs
en l'unda vespertina
senclinan devozios.

*

E tscheu e leu s'entarda
il vent per contemplar . . .
svanescha e sespiarda,
sto vinavon suflar, girar — —

T. Candinas